

FRI-110-1-PP(S)-04

THE ANCIENT LANGUAGE FEATURES IN A FOLK SONG FROM SILISTRA REGION²³

Assoc. Prof. Todorka Georgieva, DcS

Department of Filological and Natural Sciences, Silistra Branch,

“Angel Kanchev” University of Ruse

Phone: 086-821 521

E-mail: tgeorgieva@uni-ruse.bg

Abstract: *The paper examines the ancient peculiarities in the language of one of the Bulgarian folk songs, collected by the folk singer Yordan Nikolov - The Blind, and published in 1898. The focus is on "Song nr. 12", in which mythological and biblical images and motifs are interwoven, seen both through the Bulgarian folklore tradition and the Christian beliefs in the power of miracles.*

Key words: *ancient language, consonants, grammatical case, adjectives*

JEL Codes: *L29*

ВЪВЕДЕНИЕ

За ревностния ценител на българския фолклор Йордан Николов Слепия народните песни са „най-добрите паметници на миналото“, чието значение „е най-цънно за народната ни история“ (Сборник 1898: 3). В събраните от него и публикувани преди повече от 120 години песни от Силистренско (Сборник 1898) откриваме запечатани вековните вярвания и надеждите на добружданец; богатството, красотата и изразителността на неговия език. Несъмнено включените в *Сборника* текстове са възникнали на различно място и в различно време. За това на първо време свидетелства техният език – в едни от тях преобладават книжовните думи и форми, израз на високата образованост на своя създател; в други се откриват диалектни черти, присъщи на говора на народния певец; в трети се срещат старинни езикови черти, подсказващи ранната им поява. Настоящата публикация е посветена на архаичните форми и думи в езика на „Песен 12-та“ от *Сборника с народни песни от Силистренско* (Сборник 1898: 70 – 72).

ИЗЛОЖЕНИЕ

В поетическата тъкан на *Песен 12-та* са вплетени митологични и библейски персонажи (Звезда Деница, Господ Бог, Авраам, Сара, ангел Божи) и мотиви (изпитание на вярата, човешко жертвоприношение, небесно покровителство, упование в Бога), пречупени през призмата на мартирологията (свети великомъченик, победоносец и чудотворец Георги) и на българската фолклорна традиция (Гергьовден, мотив за дълго лелеяна рожба).

Народната песен започва с горчива изповед и призив на бездетния Аврам към Звезда Деница: тя, която обикаля редом „от свечера до зори“ и узнава всичко под небето, да сведе поглед и към неговия дом, да се застъпи за него пред Бога, та той и съпругата му Сара „отъ сърдце рожба“ да стигнат (с. 70)²⁴. Протообрази на песенните герои са библейските персонажи Аврам, първият еврейски патриарх, и неговата съпруга Сара. Според книга *Битие* Аврам е син на Тара и правнук на Сим, сина на Ной (Бит. 11: 26). Още докато живее в Ур Халдейски, заради своята богобоязливост и чиста вяра Аврам е избран от Бога (Бит 12:1), който го „повика с правда при нозете си“ (Пс. 41:2; Неем. 9:7), обещава му да го дари със син и да издигне от неговото коляно велико потомство (Бит. 13: 16; Бит. 17: 19, 21; Бит. 18:10, 16-19). Като печат на своя завет Бог дава на Аврам ново име – Авраам (Бит. 17:4-6), което означава ‘баща на

Докладът е представен на заседание на секция „Филология и философия“ на 61 международна научна конференция „Нови индустрии, дигитална икономика, общество – проекции на бъдещето – V“, проведена във Филаал-Силистра на Русенски университет „А. Кънчев, на 28 октомври 2022г. с оригинално заглавие на български език: СТАРИННИ ЕЗИКОВИ ЧЕРТИ В ЕДНА НАРОДНА ПЕСЕН ОТ СИЛИСТРЕНСКО.

24 При представянето на илюстративния материал се следва правописът на *Сборника*.

много народи; отец на множество', а съпругата му Сара (Бит. 17: 15) е наречена Сарра, т. е. 'княгиня на голям народ' (Косидовски 1980: 41). Дългоочакваният им син е наречен Исаак 'който се смее; смях, радост' (Бит. 17: 19), защото в учудването и радостта си Сара се засмива, когато научава, че по Божия воля тя и Аврам ще станат родители, макар и на преклонна възраст: Аврам е на 75-годишна възраст, когато е избран от Бога (Бит. 12:1); а когато стават родители той е почти на 100 г., а Сарра е на 90 (Бит. 21: 5).

В българския песенен фолклор под името Звезда Деница (Денница, Зорница, Вечерница) е позната планетата Венера, носеща името на богинята Венера (Афродита според гръцкия пантеон, Астарта, Ищар според шумерския и вавилоно-акадския; траките също познават богинята Ищар). В народните дохристиянски вярвания Слънцето, както и планетите от Слънчевата система, са богове. Римляните приемат митологичната Венера за свой прародител. Покровителка на брака, тя съхранява сключените съюзи, а когато и двамата съпрузи допринасят за връзката, богинята ги дарява с много деца и изпълва дома им с търпение и спокойствие. Сред най-важните ѝ черти е нейната справедливост. В шумерския разказ за Всемирния потоп богинята Ищар се явява пред лицето на върховния бог, отговорен за потопа, влиза в спор с него и го обвинява в престъпна несправедливост, като защитава простосмъртните с думите: „Всеки грешник отговаря лично за греховете си” (Косидовски 1980: 72). Специфична особеност при изобразяването на Венера / Звезда Деница е открояването ѝ като закрилница на нуждаещите се и посредник между хората и боговете. В езическата епоха към нея биват отправяни молбите за покровителство, така както в християнската епоха вярващите се обръщат към Богородица за помощ и спасение.

В проучваната народна песен долавяме отглас от езическото светоусещане на българския народ: безименният певец асоциира Звезда Деница с небесната любов, милост и застъпничество, с нейната роля на посредник, който предава на Бог човешките молби и тежнениа:

*Азъ ти се моля на тебе,
пъкъ ти се моли на Бога,
дано ни Господъ помогне
отъ сърдце рожба да видимъ (с. 70).*

Закрилник и покровител, който според поверието избавя от сигурна смърт, бди над обречените, изцелява болните и връща към живот хора и добитък, е и светият великомъченик, победоносец и чудотворец Георги (Жития 1974: 204 – 209). Горещата молитва на Аврам към Звезда Деница и Бог, е изречена „на самия ден на Гергьовденъ” (с. 70), на един от най-големите празници в традиционната българска духовна култура. Обичаите и практиките, изпълнявани на този ден, имат за цел да осигурят здравето и плодовитостта на хората и живата стока, да измолят Божието покровителство и подкрепа. Затова и синът, поискан от Аврам на този ден и роден по Божията воля, е наречен Богдан, т.е. 'който е даден, дарен от Бога'.

Най-голямото изпитание пред героите на песента настъпва в момента, когато Аврам си спомня даденото обещание да хариже „курбан” на Бога бъдещото си дете. Подобно на библейския персонаж и песенният герой трябва да премине през жестокото изпитание да вдигне ръка над единствения си син, за да го принесе в жертва. За разлика от Авраам, който трябва да пожертва Исаак в израз на безусловното си подчинение пред Божията воля, песенният Аврам, сам, още преди да е получил знак, че молбата му ще бъде чута, е обрекъл на Бога нероденото си дете:

*На Бога ше и харижимъ
Предъ Бога ше и обречемъ
На Бога курбанъ ше и заколимъ (с. 70).*

Но готовността на бащата да даде в дар на Бога своя едничък син, а на сина – да бъде бащиният дар пред Бога, успява да превъзмогне страшното изпитание на вярата им в Божията доброта и милосърдие:

Ангелъ Аврами думаше:

*Аврааме, в Ъринъ на Бога,
Постой Аврааме почакай,
Ни закалай сина си Богданча!
Че не ще Господъ курбанъ отъ члиякъ (с. 72).*

През вековете вярата на нашия народ в Бога е бивала нееднократно подлагана на изпитания, но винаги е оставала ненакърнена. В моменти на премеждия и трудности както в миналото, така и днес българинът обръща взор към небесата, очаквайки помощ и закрила от Небесния Отец, уповавайки се на Божията милост и човеколюбие. Израз на благодарността за чутите молитви дават народните певци, чието творчество увековечава вечния стремеж на човека да бъде достоен за любовта и благодеянията, с които Бог изпълва дните му.

Наблюдението над песните в *Сборника* разкрива музикалността и изразителността на техния език, богатството от форми и значения, наличието на старинни по произход думи и изрази.

Архаична **правописна особеност** както в *Сборника*, така и в проучваната „Песен 12-та”, е непоследователно прокараното предаване на старинната мекост на шушкатавите съгласни **ч, ж, ш**, които в новобългарския език вече са затвърдели: *Нас Ъчи дърва мешьови* (с. 72), *Да не ти тетъо лъо прегрешъж* (с. 71). Преди края на XIX век тази правописна норма се прилага от последователите на Пловдивската книжовноезикова школа, които са привърженици на строго етимологичното правописание.

На **фонетично равнище** се откриват архаични черти, една част от които днес са наложени като книжовни общобългарски норми, а други са разпространени в отделни говори:

✓ Съхраняване на изконната мекост на съгласните – в „Песен 12-та” последователно е предена мекостта на съгласните в окончанията за 1 лице, единствено число, сегашно време при глаголите от първо и второ спрежение, напр.: *Да не ти тетъо лъо прегрешъж* (с. 71); *Азъ ти се моля на тебе* (с. 70). Графични форми като *прегрешъж* показват, че при предаването на глаголните окончания след етимологически меки, но затвърдели съгласни като *ж, ч, ш*, се следва етимологическото начало, основано на правописанието в най-древните глаголически паметници. На неустановеността на правописа в третата и четвъртата четвърт на XIX в., т. е. по времето, когато са събирани народните песни, се дължат случаите на свръхкоректност, когато графично е предадена неетимологична мекост на съгласен звук, срв.: *Аврамъ на Сарра думаше: / Саръо лъо моя правнино* (вм. *пръвнино*), с. 71;

✓ Смесване на носовките – в разволя на българския език кратките енклитични форми на личното местоимение *ме, те* (< *мѧ, тѧ*) в много диалекти гласят *ма, та*. В среднобългарските паметници често се предават *мж, тж* заради настъпилото през този период смесване на носовките, в резултат на което *ж* се употребява вм. *л* и обратното. Следи от това старинно смесване на носовите гласни се откриват в езика на проучваната песен: *Курбанъ ше та заколя* (с. 71); *Пръдъ Бога ше та принесе* (с. 71); *Като ма тетъо заколишъ* (с. 71).

На **морфологично равнище** в *Сборника* като цяло също се откриват архаични черти. По-долу са посочени наблюдаваните в езика на проучваната песен. Първата от тях е наложена като общобългарска езикова черта, а другите се срещат в отделни български диалекти:

✓ Заемане на падежни окончания – при съществителни имена от мъжки род, стара јо-основа, вместо изконното окончание *-и* за именителен падеж, мн. ч., срещаме форми със заетото от й-основа окончание *-овѣ*, което след мека съгласна преминава в *-ѣвѣ*: *Аврамъ си ножеве точеше* (с. 71). Заради затвърдяване на изконно меките съгласни *ч, ж, ш* през среднобългарския период мекият вариант на заетото окончание е заменен с твърдия вариант, който също се среща в езика на песента: *Бре що си ножеве точиш* (с. 71). В някои случаи заетите окончания са подлагани на редуциране, какъвто е случаят със заетото от й-основа дателно окончание *-ови*, употребено в редуциран вид *-и* на мястото на изконното окончание *-оу*: *Ангель Аврами думаше* (с. 72);

✓ Настаняване на окончание *-ю* вм. ок. *-о* при група съществителни собствени и съществителни нарицателни имена от мъжки род, единствено число във функция на подлог

или пряко допълнение: *На тѣтя тѣтѣ е рекаль* (с. 71); *Богданчю Авраму думаше* (с. 71), но и *Богданчо Авраму думаше* (с. 71). Замяната на изконното окончание -о е резултат от редуцирания изговор на гласната в извъударна позиция;

✓ Съхраняване на архаични местоименни форми – старобългарските форми на личното местоимение за 3 лице, винителен падеж, единствено число и (за мъжки род), *ю* (за среден род) и *ѣ* (за женски род) са по произход форми на анафоричното местоимение. Още в старобългарската епоха употребата на формите за мъжки и среден род започва да се ограничава поради замяната им с формата *юго* (> *го*) за родителен падеж. В среднобългарските паметници и *и* *ю* се употребяват по традиция. В днешните говори се пазят съвсем слаби следи от тях, напр. в шуменския говор се среща рядко формата за среден род (Мирчев 1978: 183 – 184; Тихова 2020: 43 – 47, 217). Паралелно със старинната форма и в проучваната народна песен е засвидетелствана и формата *го*: *На Бога ше и харижимъ / на Бога ше и обречемъ / на Бога курбанъ ше и заколимъ* (с. 70); *Покара да го закара* (с. 72); *Ржка дигна да го заколи* (с. 72).

✓ Звателни форми при прилагателните имена – старобългарските прости форми на прилагателните имена не притежават специални окончания за звателен падеж. Звателни форми по изключение има при прилагателни от мъжки род, единствено число, о-основа. В проучваната песен срещаме звателна форма на прилагателно име от женски род, употребена вследствие хиперкоректния стремеж на народния певец да съгласува както по род и число, така и по окончание думите, изпълняващи една и съща функция в изречението: *Денице, ясне зорнице* (с. 70). Във функция на обръщение тук е словосъчетанието, в което влизат същ. собствено име + прил. име + същ. нарицателно име. В старобългарската епоха окончанието за звателен падеж на двете съществителни имена е -ѣ, тъй като са спадали към ја-основа. Това звателно окончание се е запазило и до днес, наред с окончанието -о, което е било присъщо на имената със стара а-основа;

✓ Глаголни форми – формата на глагола *съм* за 3 л., ед. ч., сегашно време *е* (получена от старобългарската форма *ѣстѣ* след изпадане на изконното ок. -тѣ и на коренната съгласна -с-) често след гласна консонантизира, т. е. *е* > *ѣ*. При писменото ѣ предаване в проучваната тесен глаголната форма е написана слято с местоименната форма са (= се): *Както сай Аврамъ Богу помолилъ* (с. 70).

На **лексикално равнище** в *Сборника* се откриват архаични книжовни думи, засвидетелствани в най-ранните старобългарски писмени паметници:

✓ **Жертвеник:**

Гол ѣмъ си жертвенникъ направи

Чи тури сина си Богданча

На Бога курбанъ да го заколи (с. 72).

Старобългарската дума *жрътвѣникъ* ‘олтар; престол или жертвеник в олтара’ е превод на (лат.) *altare* и (гр.) *θυσιαστήριον* (Срезневский 1892: 889). Образувана е от корена на глагола *жръти*, *жърж*, *жърши* ‘принасям жертва; жертвам’; от същия корен произлиза и *жрътиѣ* ‘жертвоприношение’. Синоним на лексемата *жертвеник* е прабългарската по произход дума *капище*, засвидетелствана в различни старобългарски паметници, в т.ч. в *Супрасълския сборник* и *Златоструй*.

✓ **Кандило:**

Чи грабна Аврамъ, Авраме,

Дѣсна си ржка ножове

Лѣва си ржка кандило (с. 72).

В старобългарския книжовен език лексемата *кандило* ‘кандило, лампа; кадилница, кандилница’ е заета от гръцки (< *κандήλα*). От същия корен произлиза и *кадило* ‘благовоние, тамян’, напр.: *възложитѣ кадило и створитѣ мѣлтвоу* (*Тържественик* от XII век, л. 197а).

Наблюдаваните в песента архаични **синтактични черти** показват, че текстът ѝ е създаден сравнително рано, когато въпреки действието на тенденцията за разпадане на падежната система на българския език, в народния език редица падежни форми са все още живи:

✓ **Остатъци от стари форми за родителен падеж** при същ. собствени имена: *Не закалай сина си Богданча* (с. 72);

✓ **Остатъци от стари предложно-падежни форми за родителен падеж, които са се адвербиализирали** – като лексико-граматична категория наречието е възникнало по-късно от другите самостоятелни части на речта и затова повечето от наречията са образувани от други пълнозначни думи. От историческо гледище една част от тях представляват вкаменени падежни форми на съществителни, прилагателни и числителни имена или причастия (Грамматика 1983: 387 – 388). В проучваната народна песен срещаме наречието *свечера: Ти отъ свечера истичашъ* (с. 70), което произлиза от предложно-падежното съчетание за родителен падеж съ *вечера*. Съществителното име *вечеръ* в старобългарски е от мъжки род. През среднобългарската епоха под влияние на същ. име *нощъ* променя рода си и преминава към групата на имената от женски род. Остатък от стария род освен в наречието *свечера* откриваме и в етикетния поздрав *Добър вечер!*, в който съществителното име се съгласува с прилагателно име в мъжки род;

✓ **Остатъци от стари падежни форми за дателен падеж** при съществителни собствени имена: *Аврамъ си Богданчу думаше* (с. 71); *Ангель Аврами думаше* (с. 72); *Аврамъ Деници думаше* (с. 72);

✓ **Членна форма -ий** за мъжки род, единствено число на прилагателните имена и неличните местоимения – правописният проект на *Филологическата комисия* от 1893 г. кодифицира като книжовна норма членуването с *-ия, -ият*, а не с *-ий*, но в проучваната народна песен срещаме стария определителен член: *на самий денъ на Гергьовденъ* (с. 70).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение можем да обобщим, че „Песен 12-та“ от проучвания „Сборник със стари народни песни, пети в селата на Силистренско“ рисува картината на тежните и надеждите на българина от една относително далечна епоха, като паралелно с това разкрива богатството и красотата на българския език.

REFERENCES

Gramatika, 1983. Grammar of the modern Bulgarian language (author's collective). Volume II. Morphology. Sofia: Publishing House of the Bulgarian Academy of Sciences (*Оригинално заглавие: Грамматика на съвременния български език (авт. колектив). Том II. Морфология. София: Издателство на БАН*).

Nikolov, U., 1898. A Collection of Old Folk Songs, Sung in Silistra Region. Collected and Published by Yordan Nikolov, the Blind. Silistra: Printing house P. Armyanov (*Оригинално заглавие: Сборникъ отъ стари народни пѣсни, пѣяни въ селата на Силистренско. Събралъ и издава Юрданъ Николов Слъния. Силистра, Печатница П. Армянов*).

Kosidovsky, 1980. Kosidovsky Z. Bible stories. Sofia: Science and Art (*Оригинално заглавие: Косидовски З. Библейски сказания. София: Наука и изкуство*).

Lives, 1974. Lives of the Saints. Sofia: Synodal publishing house (*Оригинално заглавие: Жития на светиите. София. Синодално издателство*).

Mirchev, 1978. Historical grammar of the Bulgarian language. Sofia: Science and Art (*Оригинално заглавие: Мирчев К. Историческа граматика на българския език. София: Наука и изкуство*).

Tihova, 2020. The pronoun system in the Tarnovo edition of the Silent Prologue. Shumen: University Publishing House Bishop Konstantin Preslavski (*Оригинално заглавие: Тихова А. Местоименната система в търновската редакция на Стихияния пролог. Шумен: Университетско издателство Епископ Константин Преславски*).